

THE POPULAR GEOGRAPHIC TERMS – “DIALOGUE” BETWEEN LINGUISTICS, GEOGRAPHY AND HUMAN IMAGINATIVE

Iustina Burci

**Scientific Researcher II, PhD, ”C.S. Nicolăescu-Plopșor” Institute of Socio-Human
Research of the Romanian Academy, Craiova**

Abstract: The popular geographic terms constitute a heterogeneous lexical and semantic area, in which the appellatives specific for geography are competed by many appellatives lent from other different spheres of the vocabulary; usually, they are chosen according to the importance that people confer to certain preoccupations, events, things and situations in their lives, through comparisons or associations, to which they often resort, in order to present better the particularities of their environment.

The knowledge of the entopic terminology, in all its aspects – origin, frequency, types of definitions, territorial spreading, relations with the vocabulary from other areas (that is either influenced by them or influence it) – proves to be extremely significant, because it can contribute to the clarification of some issues related to the history of the language, etymology, dialectology and can offer information about the forming and the evolution of the popular vocabulary.

In this paper we focus on the three of these directions: a) lexical origin, b) frequency, c) structure.

Keywords: popular geographic terms, origin, frequency, structure, transfer, evolution

Descifrarea complicatei istorii a pământului nostru este vizibilă mai ales prin filtrul numelor proprii: ale toponimicelor mari, cu caracter durabil (munți, dealuri, râuri), dar și ale celor cu potențial caracter trecător (ape sau fântâni care pot seca, copaci sau păduri ce pot fi tăiate, semne de hotar care pot dispărea etc.), toate reflectând, deopotrivă, la nivel semantic, relația concretă dintre om și obiectele geografice, exprimată prin conceptualizarea „verbal-mentală”¹ a realității fizice înconjurătoare.

Numele de locuri au devenit, pentru cei mai mulți dintre membrii societății contemporane, simple adrese, ce-i drept indispensabile² în stabilirea locului din care pornesc ori către care se îndreaptă, precum și a diferitelor repere întâlnite pe parcursul drumului lor. Însă, în spatele apariției acestor nume există o întreagă poveste „de viață”, mai nouă sau foarte îndepărtată, oricare dintre situații reclamând, invariabil, îmbinarea câtorva factori: condiții istorice, mediu geografic, percepție

¹ Ковлакас Елена Федоровна, *Особенности формирования топонимической картины мира: лексико-прагматический и этнокультурный аспекты* (Автореферат докторской диссертации по филологии), <http://www.dissers.ru/avtoreferati-dissertatsii-filologiya/a534.php> (accesat la data de 25.03.2015).

² Dacă facem un simplu exercițiu de imaginație, închipuindu-ne că toate denumirile de locuri (mari sau mici) ar fi șterse de pe harta lumii, credem că putem avea instantaneu și viziunea haosului care ar governa o omenire „rătăcită”.

umană (adesea subiectivă) asupra particularităților respectivului mediu, mijloacele limbii. Așadar, indiferent cărei categorii de denumiri i se subordonează – majoră ori minoră – toponimele se află la intersecția dintre istorie, geografie și lingvistică, peste care se suprapune, în mod frecvent, imaginarul popular, „cum vede el lucrurile în mijlocul cărora trăiește și cum reacționează lingvistic atunci când nevoia de a le distinge unele de altele îi cere să le dea un nume”³.

Dacă este să ne referim la toponime din perspectiva originii lor lexicale, atunci – ținând cont că foarte multe dintre ele „există sau au existat ca nume apelative în limba de toate zilele”⁴ – trebuie să ne îndreptăm privirea către „lexicul vorbirii curente”⁵, cel care le-a asigurat (și le asigură încă) terminologiilor din toate domeniile informația necesară pentru ca acestea să poată acoperi „deficiențele” propriilor lor limbaje specializate.

Restrângând aria de observație, putem constata că un anumit strat al lexicului comun – terminologia geografică populară – se regăsește preponderent în structura toponimelor simple și, mai ales, a celor compuse. Despre acesta spunea E. M. Murzaev că reprezintă „baza toponimiei”⁶, sesizând – ca mulți alți cercetători – importantul potențial informațional pe care îl posedă și puternicul lui caracter descriptiv, capabil să redea cu fidelitate, în formă concentrată⁷, trăsăturile particulare, esențiale ale obiectelor denumite.

Studiul acestei terminologii interesează, în egală măsură, pe lingvist și geograf: apelativele topice sunt, pe de o parte, o sursă nepuizabilă de completare a vocabularului⁸ formelor de relief, iar pe de altă parte, respectivele denumiri nu se pot forma și funcționa în afara mijloacelor și regulilor limbii. Între toponimie și termenii entopici există, așadar, un „parteneriat” demonstrat, în care ambele părți se influențează și se susțin reciproc: entopicele furnizează material toponimiei (implicit geografiei), iar toponimia oferă, „la schimb”, stabilitate entopicelor devenite nume de locuri, spațiul geografic reprezentând elementul de bază al păstrării nealterate a unui valoros fond lexical, „care a circulat într-o epocă mai veche sau care a avut cândva o răspândire teritorială mult mai extinsă”⁹.

Garanția unei juste interpretări a denumirilor, „în sensul aflării originii lor și a relațiilor reciproce dintre ele în cadrul sistemului toponimic”¹⁰, o reprezintă percepția clară a raporturilor toponimie – termeni geografici populari. De aici importanța cunoașterii celor din urmă, sesizată, la începutul secolului¹¹ al XX-lea, și de către D. Pușchilă¹², care constata bogăția cuvintelor ce

³ Iorgu Iordan, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei Române, 1963, p. 312.

⁴ *Ibidem*, p. 7.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Э. М. Мурзаев, *Словарь местных географических терминов*. Москва, 1984, http://e-notabene.ru/fil/article_666.html (accesat la data de 24.03.2015).

⁷ De regulă într-un cuvânt sau două.

⁸ Utilizând doar propriii termeni – *munte, câmpie, deal, movilă* etc. – geografia nu ar face față numirii tuturor accidentelor de teren, în sensul cel mai larg al cuvântului, unele lipsite de importanță pentru oficialități, dar foarte importante pentru locuitorii satelor pe teritoriul sau în preajma cărora se află, datorită faptului că servesc ca puncte de orientare.

⁹ Emilian N. Bureștea, *Contribuții la studiul toponimiei românești*, Craiova, Editura Universitaria, 1994, p. 64.

¹⁰ *Ibidem*, p. 23

¹¹ În țara noastră, inițiativa strănerii și studierii numelor de locuri a aparținut, inițial, geografilor. Îl amintim aici doar pe D. Frunzescu, cu lucrarea *Dicționarul topografic și statistic al României*, apărută la București, în 1872. Societatea Geografică Română, fondată în același an, 1872, a stabilit ca sarcină prioritară adunarea și publicarea întregului inventar toponimic al României, lucru care s-a realizat între 1898-1902, când s-a tipărit la București, în cinci volume, *Marele dicționar geografic al României*; vezi și Elena Șodolescu-Silvestru, *Toponimie românească. Modele derivaționale*, Chișinău, Gunivas, 2001, p. 4.

¹² D. Pușchilă, *Observațiuni cu privire la terminologia geografică populară și la toponime*, în „Anuar de geografie și antropogeografie”, II, București, 1910, p. 157 și urm.

desemnează noțiuni geografice și le cerea „scriitorilor de pământ”¹³ să țină seama de ele în cercetările desfășurate. Interesul pentru studierea entopicelor s-a accentuat odată cu constituirea toponimiei ca disciplină de sine stătătoare. Apariția unui număr însemnat de studii¹⁴, articole și cărți¹⁵, referitoare la diverse aspecte ale terminologiei geografice, a fost de un real folos pentru rezolvarea unor probleme de toponimie, fără a le neglija nici pe acelea care țin de domeniul lingvisticii. Însă o lucrare de sinteză, de mari dimensiuni, care să cuprindă apelativele topice, a apărut abia în anul 2009, *Dicționarul entopic al limbii române*¹⁶. Pe baza acestuia și a *Dicționarului*¹⁷ *toponimic*, întocmit pentru Oltenia, ne-am propus să facem, în paginile următoare, o scurtă prezentare a direcțiilor de cercetare – a) origine lexicală, b) frecvență și c) structură – pe care le presupun termenii geografici populari.

a) Spațiul geografic constituie, la nivelul vocabularului, unul dintre câmpurile lexicale ce îmbină noțiuni dintre cele mai diverse. Dacă termenii generici întrebuințați în denumirea reliefului sunt strict specializați¹⁸, există, în afara acestora, apelative nespecifice¹⁹, provenite din terminologia altor științe și din limbajul uzual, care îmbogățesc considerabil vocabularul în discuție. Noii termeni, incluși în structura lexicului cu care operează geografia, presupun un proces îndelungat de abstractizare și generalizare²⁰ în conștiința populară și se bazează pe spiritul ei de observație, informându-ne fidel nu numai despre nuanțele și conținutul obiectului geografic, ci și despre cultura, imaginația și creativitatea celor care denumesc, toate acestea exprimate în graiul locului respectiv. Rolul primordial în apariția terminologiei geografice populare îi aparține metaforei²¹, fenomen prin care diferitele denivelări ale solului sunt asociate cu obiecte reale. Analogia se face, de obicei, cu lucruri ne/însuflețite (și/sau cu trăsături ale acestora), care fac parte din microuniversul în care omul își desfășoară viața și activitatea, dar și cu sine însuși, atunci când îi împrumută lumii înconjurătoare denumiri care vizează propria persoană.

Astfel, domeniile-donatoare sunt, în principal, cele care privesc:

• ***Ființa umană în dimensiunea ei fizică și comportamentală:***

– ***părți ale corpului***²²: *buric* – „ridicătură mică de pământ, rotunjită sau ascuțită”²³; *călcâi* – „capătul unei ridicături”; *chelic* – „ridicătură stearpă de pe un deal”; *coapsă* – „înălțime cu vârful

¹³ Termen învechit folosit pentru geograf.

¹⁴ Unele dintre ele se dovedesc a fi adevărate monografii, așa cum este cazul celei dedicate entopicului *chii* (Gabriela Macovei, *Radiografia semantică a unui străvechi cuvânt românesc*, în „Studii și Cercetări de Onomastică” – SCO, nr. 4/1999, Craiova, pp. 51–99).

¹⁵ Informația pe care o cuprind este însă limitată la anumite sate sau zone ale țării.

¹⁶ Gheorghe Bolocan, Elena Silvestru-Șodolescu, Iustina Burci, Ion Toma, *Dicționarul entopic al limbii române*, (DELR), Craiova, Editura Universitaria, 2009, vol. I (A–M), 366 p.; vol. II (N–Z), 2010, 362 p. Încercări de a realiza o astfel de colecție au existat, la noi, și înainte de această dată: T. Porucic, *Lexiconul termenilor entopici din limba română în Basarabia*, Chișinău, 1931; Petre V. Rotaru, George A. Oprescu, *Lexicon toponimic*, București, 1943; Anatol Eremia, *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, Știința, 2006.

¹⁷ *Dicționarul toponimic al României. Oltenia* (DTRO) (coord. Gh. Bolocan), vol. I (A–B), Craiova, Editura Universitaria, 1993 și urm.

¹⁸ Vasile Ioniță, *Nume de locuri din Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1982, p. 100.

¹⁹ Utilizate cu deosebire în microtoponimie.

²⁰ Mircea Homorodean, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, p. 187.

²¹ E. M. Murzaev arată că utilizarea metaforei se face în același mod, după aceleași asociații, în cazul celor mai multe dintre popoare, și în aceasta constă universalitatea procedurii (E. M. Murzaev, *Cești tela celoveka i jivota v narodnoi gheograficeskoi terminologii*, în „Actes du XIe Congres International des Sciences Onomastiques”, 2, Sofia, 1975, p. 99).

²² Am încercat să selectăm exemple mai puțin întâlnite, față de arhicunoscutele *cap*, *coastă*, *gură*, *limbă*, *ochi*, *poală* etc.

tăiat”; *coc* – „vârf rotund ridicat mai sus ca altele”; *cucui* – „ridicătură mică de teren pe un deal”; *frunte* – „munte mare și foarte întins”; *geană* – „culme de deal; fâșie de deal luminată”; *gingie* – „locul unde se rostogolesc pietrele, râpa din care se rupe pământul”; *inimă* – „fâșia de apă în mijlocul unui râu, unde curgerea este mai repede”; *mamelon* – „ridicătură de teren izolată, cu vârful rotunjit” etc.;

– **trăsături fizice și psihice:** *ciung* – „creastă de deal fără vârfuri și piscuri”; *creț, creață* – „loc cu adâncituri și ridicături”; *leneșă* – „vale cu apă domoală, cu aluvionări mari”; *mincinos* – „loc cu pământ mișcător”; *mototol* – „bucată de pământ scoasă de fierul plugului, când se ară în pământ tare”; *gârbovă* – „înălțime surpăcioasă și încrețită”; *hodoroagă* – „adâncitură mai largă cu surpături”; *știrb* – „(despre maluri/stânci) care a pierdut o parte prin rupere”; *vrednic* – „(despre pământ) care dă roade, fertil” etc.;

- **Alimentația:** *cureche* – „locul în care sunt cultivate legumele”; *ciupercă* – „vârf sub formă de acoperiș”; *drojdie* – „loc de adunătură a materialului adus de un râu”; *lăptic* – „văgăună, canal de scurgere a apei” etc.;
- **Animalele terestre și acvatice, insectele:** *capră* – „întăritură făcută la țarmul unei ape pentru ca aceasta să nu se reverse”; *rac* – „construcție pe malul apei, alcătuită dintr-un butuc gros”; *scoică* – „scufundătură adâncă și largă pe un deal” etc.; *muscă* – „înălțime potrivită, cu coaste line” etc.;
- **Păsările:** *cocoș* – „înălțime cu spinarea larg boltită”; *ciocârlan* – „dâmb, colină mai ascuțită”; *stârc* – „stâlp natural, ascuțit și subțire” etc.;
- **Părți ale corpului păsărilor și animalelor:** *bot* – „bot de stâncă, râț”; *clonț* – vârf mic ascuțit, ca o limbă sau ca un zăvor”; *colți* – „vârfuri ascuțite într-o zonă prăpăstioasă”; *moț* – „ridicătură înaltă, țuguată, în vârful dealului”; *pinten* – „partea dinainte ascuțită și lunguiață a unei ridicături” etc.;
- **Gospodăria:** *ac* – „ridicătură mai mare decât cele din jur; culme mică și ascuțită a unei înălțimi”; *blid* – „scobitură rotundă în pământ, mare, dar neadâncă”; *butoi* – „izvor care curge pe un scoc”; *căldărușă* – „vale hârtoasă în formă rotundă”; *ceaun* – „vale hârtoasă în formă rotundă”; *ciubăr* – „adâncitură între stânci înalte”; *cârpător* – „teren arabil cuprins între răzoare, între haturi”; *ferăstrău* – „culme de munte lungă, înaltă și ascuțită, crestată”; *furculiță* – „ramificație a unui munte, deal, ape”; *plită* – „placă de piatră din rocă naturală”; *tigaie* – „depresiune de teren de formă rotunjită” etc.;
- **Construcțiile:** *beci* – „gaură ca o grotă în coasta unui deal”; *cazemată* – „găuri în stânci în care se poate adăposti omul”; *păier* – „adăpost unde iernează vitele” etc.;
- **Fenomenele naturii:** *chiciură* – „vârf în formă de acoperiș de casă sau ca pălăria unei ciuperci care adăpostește un loc”; *fulger* – „vârf foarte înalt, ascuțit ca o țepă, inaccesibil”; *șuiet* – „vârf înalt bătut de vânturi” etc.;
- **Vestimentația:** *brăcinar* – „fâșie de pământ arabil”; *căciulă* – „vârf înalt, mai subțiat în partea de mijloc”; *clop, glugă* – „vârf în formă de acoperiș de casă sau ca pălăria

²³ Am extras din DELR o mică parte dintre definițiile înregistrate pentru apelativele respective, nu și localizările lor, considerând că acestea nu fac obiectul subiectului abordat în aceste pagini și ar crește inutil volumul materialului.

unei ciuperci”; *mărgean* – „șir de înălțimi”; *șnur* – „parcelă de teren lungă și îngustă” etc.;

- **Culorile:** *albitură* – „loc cretos, cu cretă”; *galben* – „□loc cu humă (argilă)”; *negru* – „fâșie îngustă de loc, bătătorită, peste câmp sau pădure, pe care se umblă cu carul”; *pestriciune* – „loc cultivat cu porumb, grâu, ovăz, orz, secară, cartofi” etc.;
- **Vegetalele:** *afinet* – „loc cu afini”; *cărpiniș* – „loc acoperit cu pădure de carpeni”; *creangă* – „braț de apă”; *plop* – „loc acoperit cu pădure de plop” etc.;
- **Organizarea bisericască:** *călugăr* – „izvor care curge pe un scoc”; *capelă* – „vârf înalt care de departe pare o movilă rotundă”; *chilie* – „găuri în stâncă în care se poate adăposti omul; scobitură în stâncă; dâmb mic, movilă de pământ” etc.;

Apelativele topice prezentate anterior au apărut ca metaforă sugerată de înfățișarea relativ asemănătoare a formei geografice cu un alt element (i)material, imaginația umană transferând anumite semnificații de la o clasă de obiecte la alta. Tot imaginarului popular i se datorează și faptul că, de multe ori, pentru denumirea unui singur obiect ori a unei particularități a acestuia s-au folosit mai multe lexeme din sfere semantice diferite; de pildă, definiția „înălțime nu prea mare, dar cu vârful ascuțit” a fost atribuită apelativelor *chiciură*, *coc* și *pinten*, rezumându-ne aici doar la materialul prezentat anterior. Numărul entopicelor (simple sau derivate; autohtone sau împrumutate; în formă literară sau specifică unei regiuni) care au același înțeles este însă mult mai mare. Iată-le în continuare așa cum au fost notate în DELR: *căciulău*, *cetățuie*, *cioacă*, *cioclovină*, *ciucalete*, *ciuciudan*, *ciuciulan*, *ciundan*, *clin*, *colț*, *corn*, *creastă*, *cucă*, *cucui*, *curcubătă*, *gogoș*, *gorgan*, *gureș*, *jdeab*, *măgură*, *movilă*, *muchie*, *mușuroi*, *mușudan*, *pâlc*, *pinten*, *pisc*, *platou*, *pripor*, *săgeată*, *stancă*, *șiclodan*, *țafă*, *țâflă*, *țiclău*, *țiclou*, *țiglău*, *țigmău*, *țuferee*, *țughui*, *țugui*, *țuguian*, *țundră*, *țurțudan*, *țurțudău*, *țurțugan*, *țuțudan*, *uracă*, *vâlnei*, *vârv*, *verh*, *verșoc*.

O parte dintre apelativele topice-metaforă au devenit, prin toponimizare, denumiri oficiale ale unor locuri: *Copaia* – deal (Mehedinți); *Cucuiu* – deal (Gorj); *Disagi* – crac de deal (Dolj); *Perdea* – pădure (Dolj), *Scărișoara* – teren abrupt cu trepte (Gorj) etc. Uneori, prin transfer, în special între obiecte topografice aflate în raporturi de contiguitate, numele s-au putut extinde și asupra altor forme de relief. Iată câteva exemple întâlnite în Oltenia: *Bou* – movilă, pârâu (Dolj), deal, munte, pârâu, sat, vale (Gorj), deal, pădure, vale (Olt), deal, munte, pârâu, sat, vale (Vâlcea); *Buha* – deal (Dolj), deal, pârâu (Gorj), pășune, râpă (Mehedinți), munte (Vâlcea); *Calu* – deal (Dolj), deal, parte de sat, sat (Gorj), movilă (Mehedinți), vâlcea (Olt); *Capra* – izlaz, pădure, vâlcea (Dolj), deal, munte, parte de sat, pârâu (Gorj), munte (Vâlcea); *Ciuta* – fântână, loc, măgură, pășune (Dolj), baltă, lac, loc, pădure, pârâu (Gorj), deal, smârc (Mehedinți), deal, măgură, parte de sat (Vâlcea) etc. Valoarea stilistică a unora dintre denumiri (*Cucuiu*, *Copaia*, *Disagi* ș.a.) nu mai are nevoie de explicații, comparația fiind făcută cu obiecte bine cunoscute. În alte situații însă, atunci când numele este întâlnit și ca antroponim (*Calu*, *Ciută* ș.a.), toponimele pot să nu fie rezultatul unor reprezentări metaforice, ci al unui transfer (antroponimie → toponimie) și, de aceea, se impune o analiză mai amănunțită a acestora, de la caz la caz.

b) În ceea ce privește ocurența termenilor geografici populari, trebuie să facem aici următoarea distincție – entopicele pot fi frecvente din punctul de vedere al (1) numărului de sensuri pe care îl pot înregistra, dar și din punctul de vedere al (2) acoperirii lor teritoriale. Vom analiza pe rând cele două aspecte.

(1) Există cuvinte a căror semantică se reduce la un singur sens, iar aria lor de utilizare la un singur²⁴ sat. Aceștia sunt, de regulă, termenii dialectali, cei care reflectă particularitățile geografice, istorice, lingvistice ale zonei în care sunt întrebuințați. *blidac* „vâlcea adâncă, ascunsă între piscuri, prăpăstioasă” (Hățăgel-Hunedoara), *cofan* „scobitură de granit de forma unei linguri sau a unei pâlnii” (Bolvașnița-Caraș Severin), *dereb* „parcelă cu pădure” (Densuș-Hunedoara), *hușc* „pământ ars, nisipos” (Melinești-Dolj), *mezerăsoare* „poiană care are pășune la marginea unei ape (unde se odihnesc animalele)” (Dijir-Bihor), *ojoacă* „vârf mai ascuțit, rotat, care se vede în spatele altui deal” (Colțești-Gorj), *vraiță* „poartă de scândură sau din nuiete, făcută pentru a opri ieșirea animalelor din sat” (Unirea-Brașov) – sunt doar câteva exemple.

În opoziție cu acestea se află termenii geografici populari care au o paletă semantică variată și foarte variată. Pe baza DELR, am alcătuit o statistică²⁵ a celor mai „bogați” dintre ei. Îi redăm în continuare pe aceia care posedă peste 20 de accepții: **20:** *colț, drum, mocirlă, ruscă, suhat, tăpșan, toloacă, țarc, țarmure, țugui*; **21:** *deal, padină, potecă, sărătură, scursură, strungă, șipot, ududoii, uluc*; **22:** *crov, plai, răzor, rât, sorb, șa, târlă, vână, vizuină, zăcatoare*; **23:** *scorbură, șes, vârv, zăgaz*; **24:** *cărare, creastă, dâmb*; **25:** *ocol, ponor, povârniș, tău, toaie, vatra*; **26:** *culme, smârc, țelină, zăton*; **27:** *poiană, prund, scobitură, stâncă*; **28:** *scoc*; **29:** *muchie*; **30:** *movilă, vârtop*; **31:** *mal, mlaștină*; **32:** *șanț, trecătoare, văioagă*; **33:** *măgură, pisc*; **34:** *zănoagă*; **35:** *ogaș, surpătură*; **36:** *viitură*; **37:** *țanc, țarină, vâltoare, vârtej*; **38:** *coastă, ochi*; **40:** *luncă, râpă, ruptură*; **53:** *vâlcea*; **55:** *zăvoi*; **71:** *vârf*; **73:** *văgăună*; **75:** *vad*; **92:** *viroagă*; **114:** *vale*.

O primă observație care se poate face, după ce am clasificat astfel entopicele, este aceea că un apelativ, cu cât este mai cunoscut și are un sens mai general, cu atât mai mult poate fi asociat cu obiecte geografice din teren ori cu particularități ale acestora, lucru care se întâmplă mai puțin în cazul termenilor regionali și dialectali.

Putem observa, de asemenea, că pe măsură ce crește numărul sensurilor scade cel al termenilor geografici prezenți în grupa respectivă; astfel că, peste 50 de accepții au doar șapte apelative: *vâlcea* (53), *zăvoi* (55), *vârf* (71), *văgăună* (73), *vad* (75), *viroagă* (92), *vale* (114). Toate cele șapte fac însă parte din lexicul de bază al limbii române, lucru ce poate justifica prezența lor masivă în denumirea formelor de relief.

Entopicul *vale* cumulează, așadar, cele mai multe definiții; acestea sunt diferite ca tip de obiecte denumite și inegale ca distribuție teritorială. Cea mai frecventă accepție este „*vale care seacă în timpul verii*”, prezentă în marea majoritate a județelor țării; la polul opus se plasează definiții ca: „*locuri cu apă lină și curată*” (Arad), „*loc neted înconjurat de dealuri*” (Arad), „*vadul de adăpat vitele*” (Brașov), „*porțiune de teren neted pe o înălțime sau care leagă două înălțimi*” (Dolj), „*ramificația unui munte, deal, ape*” (Cluj), „*sărătură mlaștinoasă cu bălți și lăcușoare*” (Maramureș), „*semnul pus pentru delimitarea pădurilor*” (Bacău), „*loc cu bulboane*” (Hunedoara), „*loc cu copaci scorburoși*” (Maramureș), „*fața expusă la soare a unei coaste*” (Teleorman), „*gard care desparte izlazul de sat*” (Brașov), „*loc cretos, cu cretă*” (Vâlcea), „*loc cu cărbune*” (Vâlcea),

²⁴ Unele entopice pot avea o singură accepție, dar o răspândire teritorială mai mare ori foarte mare. De pildă *câmpie* are un singur sens – „loc neted mai puțin întins sau foarte întins” –, dar acesta este cunoscut în toate județele țării. Diferența este că el face parte din vocabularul de bază al limbii și din limbajul geografic specializat, spre deosebire de cuvintele cu circulație restrânsă la vocabularul regional și, mai ales, dialectal.

²⁵ O clasificare mai amănunțită a lor a fost făcută în Iustina Burci, *Varietatea semantică a termenilor geografici populari românești*, în „Studii de dialectologie, istoria limbii și onomastică. Omagiu domnului Teofil Teaha” (coordonatori: Maria Marin, Daniela Răuțu), București, Editura Academiei Române, 2011, pp. 89–96.

„izvoare amenajate pentru băut apă sau pentru adăpat” (Brașov), „loc de adunătură a materialului adus de un râu, de apele pâraielor” (Sibiu) etc., întâlnite în anumite zone, foarte diferite ca sens, dar reunite toate sub sfera semantică a aceluiași cuvânt. Aceasta se datorează, pe de o parte, faptului că utilizarea aceleiași mulțimi de nume comune, din care se selectează cele care vor deveni termeni entopici, ca și obișnuințele asemănătoare de alegere a acestor nume și condițiile comune de viață social-economică și istorică determină repetarea unora dintre ei într-un anumit spațiu, mai mult sau mai puțin întins²⁶; iar pe de altă parte, se datorează asociațiilor psihologice și capacității creativ-imaginative a oamenilor, care îi pot atribui unui cuvânt un număr mare de sensuri.

(2) Chiar dacă nu dețin în „portofoliul” lor un număr însemnat de accepții, alți termeni geografici populari se remarcă printr-o distribuție teritorială extinsă, în sensul că una sau mai multe dintre ele au fost înregistrate la nivelul tuturor județelor țării.

DELR ne-a permis și acum repartizarea lor, de această dată pe următoarele paliere²⁷:

- apelative topice care au un unic sens, prezent în toate unitățile noastre administrativ-teritoriale: *bornă, butură, câmpie, cremenar, fasoliște, fânaț, gunoiște, hodinitoare, hodoroagă, jilav, mortărie, muscel, prisos, tomnatic*;
- apelative topice investite cu mai multe sensuri, din rândul acestora fiind înregistrate la nivel național doar – **unul**: *bătătură, bolovan, canton, cascadă, cazane, căciulă, căldare, cârlig, cetate, cioacă, cioată, cioc, ciot, cișmea, clai, coadă, coamă, coborâș, coclău, codru, colibă, colț, copcă, covercă, crâng, creastă, cruce, cucui, culme, cumpănă, cunună, curmătură, dâmb, deal, dos, drum, față, fâgaș, fântână, grajd, graniță, grădină, groapă, gură, hățiș, hău, hârtop, heleșteu, humărie, iaz, iezer, insulă, izlaz, izvor, întorsură, jgheab, mal, matcă, mejdină, mină, mocirlă, moșinoi, munte, mușuroi, obârșie, ochi, ocol, ogor, ostrov, padină, pădure, pășune, pinten, pisc, plai, plantație, platou, poală, poartă, pod, podiș, pogorâș, ponor, potmol, povârniș, pripor, prispă, pristos, prund, puț, răstoacă, repeziș, sărătură, scară, scaun, sorb, stană, sterpiș, strajă, strungă, surpătură, șes, șleau, șură, tăietură, tăpșan, tău, topilă, trecătoare, țelină, țugui, umăr, vad, vână, vârf, vârtej, vizuină, zăgaz*; **două**: *canal, cărare, câmp, cheie, clin, coastă, colnic, crac, dumbravă, hotar, luminiș, măgură, miriște, ogaș, pârliaz, pârlăoagă, piatră, poiană, potecă, răscruce, răspântie, smârc, vâgăună, viroagă*; **trei**: *carieră, răzor*; **patru**: *mlaștină*; **opt**: *movilă*.

Observația pe care am făcut-o anterior, și anume, aceea că pe măsură ce crește numărul sensurilor se diminuează cifra apelativelor din grupa respectivă, este valabilă și acum. În plus, remarcăm faptul că se reduce progresiv și cifra cuvintelor intrate prin transfer în terminologia geografică. Dacă în prima categorie au pătruns 33 de apelative din sfere lexicale diferite (*canton, cazane, căciulă, căldare, cârlig, cetate, cioc, coadă, coamă, colibă, colț, covercă, creastă, cruce, cucui, cunună, dos, față, grajd, gură, jgheab, ochi, pinten, poală, poartă, pod, prispă, puț, scară, scaun, strajă, șură, umăr*), iar în cea de-a doua trei (*cheie, coastă, crac*), în ultimele, cele patru entopice sunt specifice registrului geografic (*carieră, răzor, mlaștină, movilă*).

²⁶ Vezi și Ion Toma, *Toponimia Olteniei*, Craiova, Reprografia Universității din Craiova, 1988, p. 32.

²⁷ O analiză amănunțită a acestora se face în articolul: Iustina Burci, *Termeni geografici „populari” în toate regiunile țării. O analiză statistică*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «C. S. Nicolăescu-Plopșor»”, București, Editura Academiei Române, nr. XV, 2014, pp. 157–167.

Pe baza informației prezentate putem afirma că *vale* și *movilă* sunt termenii geografici cei mai „popolari”: primul, prin numărul mare de accepții selectate, ultimul, prin cele opt sensuri bine cunoscute și utilizate în toate județele țării și, în cadrul acestora, într-un număr mare de localități.

c) Ultimul dintre aspectele la care ne vom referi, de asemenea pe scurt, este acela legat de structura termenilor geografici populari.

Cu puține excepții, printre care se numără: *burta vacii* „zonă mâloasă, mlăștinoasă” (Dolj, Teleorman); *burta babelor* „loc cu pământ mișcător” (Prahova); *casăle arinilor* „locul unde a fost o veche vatră de sat și s-au găsit urme de locuri” (Sibiu); *chelea boului* „apă amestecată cu nisip, noroi” (Tulcea); *cheleavaci* „ochi de apă în câmpie; loc mlăștinos lângă apă” (Vrancea); *zemlia țrnița* „loc cu humă” (Timiș); *zapadno mesto* „partea din spate a dealului (a unei înălțimi), nevăzută” (Caraș Severin); *vodul vacilor* „loc de odihnă al vitelor, locul unde stau la umbră și rumegă” (Tulcea); *vodacista* „porțiune de apă limpede într-o baltă, mlaștină” (Tulcea) – marea majoritate a entopicelor sunt formate dintr-un singur cuvânt. Acesta poate fi nederivat – *apă, baltă, cheie, deal, drum, munte, potecă, vad, vale, uliță, văgăună* etc. sau derivat. În ultimul caz, sufixele selectate sunt extrem de variate: -ac (*dâlmac*), -ag (*adăușag*), -aie (*bâlcaie*), -an (*dâlman*), -ar (*afinar, cărbunar*), -aș (*chelbaș, golaș*), -at (*albiat, căciulat, defrișat, spulberat*), -ărie (*băltărie, căprărie*), -ărigă (*băltărigă*), -ăt (*cerăt*), -ătoare (*abătătoare, adăpătoare*), -ătură (*abuscătură, adâncătură, apărătură*), -ău (*adăpău, căciulău*), -că (*baratcă*), -eală (*bătăturală, bolteală*), -er (*albier*), -et (*afinet, brădet, cătinet, țuțuiet*), -eț (*dâmbeț, pădureț*), -ic (*primăvărat, silvic*), -ică (*cetățică*), -icea (*călicea*), -icică (*călicică*), -ie (*baltie, ciobănie*), -ime (*băltime*), -ina (*baltăcină*), -iș (*afiniș, albișiș, cătiniș, țipiș*), -ișoară (*băltișoară*), -ișor (*delișor*), -iște (*aluniște, bataliște*), -it (*băltit, despădurit*²⁸, *despârlogit, deștelenit, înțelenit, livezit, pârjolit*), -itură (*adâncitură, albitură*), -iță (*brăniștiță*), -iu (*bubuliu, gurgumiu, timpuriu*), -iune (*bărăciune*), -ît (*ogorât, târșât, târât*), -oacă (*băltoacă*), -oagă (*băltoagă, căldăroagă*), -oaiie (*căsoaiie*), -oc (*băltoc, dâmboc*), -oi (*căciuloi, sihoi*), -os (*bolovănos, gâlcos, gloduros, ierbos, mărăcinos, rovinos, sărăturos, vântos*), -șor (*câmpșor*), -toare (*apărătoare*), -tor (*adăpător, roditor*), -uc (*băbănuc*), -ugă (*băltugă*), -ui (*bălcui*), -uie (*căldăruie, cărăruie*), -ură (*băciuitură*), -uș (*alunecuș*), -ușcă (*cărărușcă*), -ușor (*dâmboșor*), -ut (*stătuț*), -uț (*câmpuț*), -uță (*bătcuță*) etc.

Afixarea²⁹ joacă, uneori, un rol important și în evitarea omonimiilor, nu numai în exprimarea anumitor nuanțe semantice. În perimetrul unei așezări pot coexista mai multe locuri cu trăsături fizice asemănătoare; în procesul denumirii lor, cu scopul de a le diferenția, oamenii recurg adesea la schimbări de ordin morfologic în structura cuvintelor. Aceste schimbări constituie obiect de studiu pentru lingviști.

Pentru geografi, mai important ni se pare faptul că apelativele topice devin nume proprii în formă simplă (*Balta, Dealu, Obârșia, Padina, Runcu* etc.), dar și în structuri analitice (*Obârșia*

²⁸ Apelativele *despădurit, despârlogit, deștelenit, înțelenit* sunt, de fapt, derivate parasintetice, cu prefixele *des-*, *în-* și sufixul *-it*.

²⁹ Iorgu Iordan, vorbind despre formațiile toponimice, spunea că: „... subiectele vorbitoare nu cunosc nicio piedică și nicio limită în domeniul derivării, când nevoia cere să recurgă la acest mijloc de creație: de la orice temă și cu orice sufix poate, teoretic cel puțin, să ia naștere un nume topic nou, menit să caracterizeze, să definească scurt, dar cu atât mai pregnant, un loc a cărui așezare geografică, înfățișare exterioară etc., impun utilizarea unui toponimic deja existent, eventual a unui apelativ, ajutat de un element derivativ, pentru ca locul respectiv să capete ființă în conștiința lingvistică a regiunii unde se găsește” (*op. cit.*, p. 395).

Aninoasei, Ochiu lui Roman, Pajiștea Ciurea, Rariștea Mare etc.), în care locul secund este ocupat de determinanți aparținând unor clase diferite.

Unii dintre termenii geografici populari se regăsesc în ambele ipostaze. De exemplu, entopicul *padină*, odată pătruns în sfera numelor de locuri, a fost înregistrat ca toponim simplu – *Padina* – în toate județele Olteniei, dar și ca toponim compus, în combinație cu substantive comune, adjective sau nume proprii (*Padina Moșului, Padina lu Stoican, Padina Rogojinii, Padina Adâncă, Padina din Pădure, Padina de la Scoruș*). Entopicul *vale*, în schimb, nu apare niciodată singur, ci doar în structuri complexe³⁰.

Denumirile geografice sunt o componentă importantă a geografiei, ca și a limbii. Ele reprezintă legătura dintre om, dintre felul său de a fi, de a gândi, de a comunica în limbajul specific unei zone și manifestarea fizică a naturii, exprimată printr-o mare diversitate de forme ale reliefului. Studiarea celor care au la bază termenii geografici populari – a terminologiei entopice în general, ca unul dintre elementele care participă activ la formarea numelor de locuri – constituie o prioritate, deoarece cunoașterea apelativelor topice poate da „cheia spre o etimologie corectă a toponimelor”³¹, în timp ce toponimele ne oferă posibilitatea de a recupera cuvinte pierdute pe parcursul evoluției lexicului și, totodată, de a aprecia circulația apelativelor în graiul local, de a stabili aria lor de răspândire, „surprinzând gradul de toponimizare a unor astfel de termeni entopici”³². Și, nu în ultimul rând, termenii geografici populari contribuie esențial la îmbogățirea terminologiei geografice.

Bibliografie

1. Bolocan, Gheorghe, Șodolescu-Silvestru, Elena, Burci, Iustina, Toma, Ion, *Dicționarul entopic al limbii române*, (DELR), Craiova, Editura Universitaria, 2009, vol. I (A–M); vol. II (N–Z), 2010.
2. Bolocan, Gheorghe (coordonator), *Dicționarul toponimic al României. Oltenia* (DTRO), vol. I (A–B), Craiova, Editura Universitaria, 1993 și urm.
3. Burci, Iustina, *Varietatea semantică a termenilor geografici populari românești*, în „Studii de dialectologie, istoria limbii și onomastică. Omagiu domnului Teofil Teaha” (coordonatori: Maria Marin, Daniela Răuțu), București, Editura Academiei Române, 2011, pp. 89-96.
4. Burci, Iustina, *Termeni geografici „populari” în toate regiunile țării. O analiză statistică*, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane «C. S. Nicolăescu-Plopșor»”, București, Editura Academiei Române, nr. XV, 2014, pp. 157-167.
5. Bureștea, Emilian N., *Contribuții la studiul toponimiei românești*, Craiova, Editura Universitaria, 1994.

³⁰ Astfel, DTRO a înregistrat 1.391 de toponime compuse, cărora li se adaugă cele 2.236 de denumiri cuprinse sub articolul-matcă **VALEA** ~, repartizate astfel: I. **vale** + *determinant antroponimic* – 756, II. **vale** + *determinant toponimic* – 1.033, III. **vale** + *determinant* – 181, IV. **vale** + *determinant adjectival* – 74, V. **vale** + *determinant cu prepoziții* – 192. Cifrele de mai sus demonstrează că alături de *vale*, în cele mai multe dintre cazuri se află toponime; la baza lor stau, adesea, alți termeni geografici populari: *Valea Balta, Valea Dâlmelor, Valea Delnița, Valea Dumbrăvița, Valea Fagu, Valea Frâsinet, Valea Furcitură, Valea Găvanelor, Valea Hotaru, Valea Izvoru, Valea Margine, Valea Poiana, Valea Prăpastie, Valea Siliștea, Valea Vârtopu, Valea Zăvoiu* etc. Sensul extrem de cunoscut și frecvența mare a utilizării entopicului reclamă prezența unui determinant, în lipsa căruia s-ar putea crea confuzii.

³¹ E. Bureștea, *op. cit.*, p. 106.

³² *Ibidem*, p. 70.

6. Eremia, Anatol, *Dicționar explicativ și etimologic de termeni geografici*, Chișinău, Știința, 2006.
7. Frunzescu, D., *Dicționarul topografic și statistic al României*, București, 1872.
8. Homorodean, Mircea, *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980.
9. Ioniță, Vasile, *Nume de locuri din Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1982.
10. Iordan, Iorgu, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei Române, 1963.
11. Macovei, Gabriela, *Radiografia semantică a unui străvechi cuvânt românesc*, în „Studii și Cercetări de Onomastică” (SCO), nr. 4/1999, Craiova, pp. 51–99.
12. Murzaev, E. M., *Ceasti tela celoveka i jivota v narodnoi gheograficeskoi terminologhii*, în „Actes du XIe Congres International des Sciences Onomastiques”, 2, Sofia, 1975.
13. Porucic, T., *Lexiconul termenilor entopici din limba română în Basarabia*, Chișinău, 1931.
14. Pușchilă, D., *Observațiuni cu privire la terminologia geografică populară și la toponime*, în „Anuar de geografie și antropogeografie”, II, București, 1910.
15. Rotaru, Petre V., Oprescu, George A., *Lexicon toponimic*, București, 1943.
16. Șodolescu-Silvestru, Elena, *Toponimie românească. Modele derivaționale*, Chișinău, Gunivas, 2001.
17. Toma, Ion, *Toponimia Olteniei*, Craiova, Reprografia Universității din Craiova, 1988.

Surse on-line:

Ковлакас, Елена Федоровна, *Особенности формирования топонимической картины мира: лексико-прагматический и этнокультурный аспекты* (Автореферат докторской диссертации по филологии), <http://www.dissers.ru/avtoreferati-dissertatsii-filologiya/a534.php> (accesat la data de 25.03.2015).

Мурзаев, Э. М., *Словарь местных географических терминов*. Москва, 1984, http://e-notabene.ru/fil/article_666.html (accesat la data de 24.03.2015).